

ЕТИЧНІ ВИМІРИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФЕСІЇ

У статті здійснено теоретичний аналіз етичних вимірів педагогічної професії, розкрито її деонтологічні засади. У процесі дослідження наголошено на формуванні у сучасного вчителя відповідних професійно-особистісних моральних якостей.

Гуманізація і демократизація, як пріоритетні напрями розвитку освіти в українському суспільстві, висувують найвищі вимоги до професійного рівня вчителя, його людського сумління та відповідальності. Компетентність педагога стає необхідною умовою соціальних перетворень, коли саме через освіту вимагається формувати у підростаючого покоління соціально-важливі якості і досвід. Змістоутворювальною основою діяльності компетентного педагога є його цінності, що впливають на формування усєї системи взаємин, ставлень, характерних для учительської професії. Адже загальнолюдські цінності: Істина, Добро, Краса – залишаються моральними імперативами діяльності педагога.

Визначення моральної домінанти у професії вчителя, як основи його професійної компетентності, можна пояснити й тим, що сьогодні зростає роль суб'єктного підходу до надання освіти, забезпечення права кожного учня активно обирати і самостійно конструювати власне шкільне життя. У цих умовах учитель потроху відходить від виконання своєї сталої функції – носія і ретранслятора знань, а дедалі більше тяжіє до тьюторства – створення відповідного середовища не тільки для навчання, а й гармонійного розвитку учня. Він має підтримувати учнів й розвивати в них готовність до навчання, допомагати вибудувати індивідуальні освітні траєкторії з урахуванням здібностей, прагнень і бажань. У цьому контексті його міжособистісні контакти з учнями, вміння вибудовувати взаємини в системі «учитель–учень», співпраця з учнівським колективом утворюють діалектичну єдність, сприяють розвитку особистості у колективі, що своєю чергою створює передумови для ефективної організації навчально-виховного процесу в класі. Крім того, педагог має взаємодіяти з колегами, шкільним психологом і лікарем, батьками, що сприятиме не тільки отриманню максимальної інформації про вихованців, а й гармонізації виховних підходів до особистості з боку школи і родини.

Діяльність учителя відрізняється від діяльності інших категорій фахівців тим, що професія

вимагає від нього розвивати й удосконалювати, крім професійних якостей, особистісні. Перед педагогом, як і перед лікарем, професія ставить особливі вимоги. Жодні професійні якості не компенсують людську байдужість, невихованість, грубість, агресію щодо учня, безвідповідальність.

Звичайно, кожна вікова категорія потребує свого вчителя. Для молодших школярів учитель – це майже мама – тепла, ніжна, лагідна, яка не образить, пожаліє, допоможе, коли важко. До вчительки початкових класів діти горнуть, вони відкриті й довірливі.

Старші учні більш вимогливі до особистих якостей педагога. Вони цінують його вміння поради в будь-якій життєвій ситуації, заохочувати й співчувати, надійність, прагнення ставитися до учня, як до молодшого друга. З-поміж особистісних якостей учителя превалюють також ввічливість, єдність слова й діла, справедливість, толерантність до них же належать і його важливі морально-вольові якості, як-от: об'єктивність, увага до учня, розуміння і співпереживання (особливо до «слабких» учнів), сумлінність, справжня любов до дітей. У змісті державних освітніх стандартів, де визначено перелік обов'язкових професійно-значущих рис особистості педагога, увага приділяється високому рівневі морального розвитку останнього. Суспільне значення статусу педагогічної професії вимагає від учителя відповідальності за якість навчання і виховання підростаючого покоління.

Отже, сьогоднішня особистісно орієнтована педагогіка потребує переорієнтації свідомості педагога на визнання нових освітніх пріоритетів – поваги до особистості учня та його права на самовизначення, оволодіння відповідними етичними нормами, а також формування готовності педагога до етично адекватної поведінки в різних ситуаціях мінливого шкільного життя, які потребують морального вибору. У цьому контексті визначення етики як базової компоненти педагогічної професії безпосередньо пов'язано із завданням щодо компетентного вирішення учителем професійних завдань.

Слід зауважити, що *педагогічна етика* – складова частина етики, котра відображає специфіку функціонування моралі в умовах цілісного педагогічного процесу, наука про різні аспекти моральної діяльності вчителя. Вона охоплює соціально значимі елементи суспільної моралі, виступає інтегративною характеристикою професійної діяльності вчителя, визначає морально-етичні вимоги до нього та відображає ступінь їх трансформації у свідомості й поведінці педагога.

Етика є невід’ємною складовою кожної педагогічної дії. Адже педагог постійно перебуває у стані морального вибору. Всі стосунки, що складаються в умовах педагогічної діяльності, є похідними від рівня сформованості у вчителя його професійної етики. В цьому зв’язку В. О. Сухомлинський зазначав, що вчитель, здійснюючи процес навчання і виховання молоді, покликаний дбати про цілісність свого етичного «Я» [7, 607]. Феномен професійно-педагогічної етики полягає в тому, що саме через неї конкретизуються загальнолюдські принципи моралі щодо особливостей фахової діяльності. При цьому професійна етика містить сукупність моральних норм, котрі визначають ставлення працівника до свого професійного обов’язку, а через нього – до людей, з якими він контактує у процесі діяльності.

У загальному контексті, за твердженням В. О. Огнев’юка, «як квінтесенція культури освіти, педагогічна етика покликана утверджувати ідеї гуманізму, пропонувати шляхи олюднення процесів навчання і виховання, звільнення школи від авторитарної педагогіки» [4, 8].

Отже, професійна діяльність учителя й її результат мають бути оцінені суспільством не тільки в аспекті знань учнів, яких навчав цей педагог, а й з позиції моральних інвестицій, прикладів етичної поведінки у мінливих ситуаціях шкільного життя. У зв’язку з цим постає питання чіткого визначення етичних вимірів педагогічної професії – під ними розуміємо сукупність етичних вимог до останньої, моральних регуляторів діяльності вчителя. Він завжди є носієм суспільних цілей, досягненню яких, відповідно, підпорядковує і засоби педагогічної дії. Саме вибір засобів щодо досягнення мети може за своєю сутністю суперечити етичним вимірам. На думку Г. Гегеля, мета повинна визначати засоби, а основне призначення школи – у вихованні істини з правильною поведінкою. Слід зазначити, що і українські педагоги-гуманісти, зокрема І. Герасимович, П. Лисецький, Я. Чапіга обстоювали ідею про те, що немає таких виховних цілей, заради яких можна було б поступитися моральними принципами. На переконання Я. Чапіги, важливіше «здобувати інтерес до знання, ніж навча-

ти примусово дитину... Нова школа має на меті задоволення і гармонію розвитку, а не деспотичне керування волею і почуттями дитини задля цілей, які чужі та не відповідають її природі та інтересам» [1, 340]. Вищезазначене дає підстави зробити висновок: основою співвідношення цілей і засобів, діалектичного їх поєднання має виступити педагогічна етика, котра, за В. О. Сухомлинським, повинна стати моральною схильністю, потребою, прагненням, бажанням [6, 266].

До етичних вимірів педагогічної діяльності, насамперед, належать деонтологічні основи професії (науки про належне і обов’язкове у професійній поведінці педагога), як суб’єктивні еталони поведінки вчителя. Вони ґрунтуються на сукупності нормативних вимог до педагогічної професії, визнанні регулятивної сили педагогічної етики, виконанні професійного обов’язку. Основою формування цих еталонів є загальнолюдські цінності та норми. Відповідно до них моральна регуляція в умовах педагогічної діяльності дає змогу розкрити її «інструментарій». До нього можна віднести такі елементи, як моральні ідеали, моральні норми, моральні принципи, традиції, заповіді, звички, правила.

Моральна регуляція педагогічної діяльності здійснюється завдяки специфічній диференціації моральних норм на *норми-заборони*, *норми-рамки*, *норми-зразки* [3, 27]. У такій градації норм міститься стримувальний і стимулюючий моменти. Наприклад, *моральні заборони* є своєрідним «обмежувачем» деяких моральних проявів. Вони не дозволяють педагогові принижувати гідність вихованця, перевищувати свої повноваження тощо. Проте іноді *моральні заборони* не усвідомлюються педагогом, не стають його внутрішнім переконанням. У такому разі він має слабкі моральні «гальма». Тому трапляються прояви недоброчесного виконання професійних обов’язків, порушення дисципліни, пасивність у суспільному житті. *Норми-заборони* – це своєрідні педагогічні табу, що існують у різних сферах взаємин учителя. Наприклад, сфера взаємодії останнього з батьками регулюється такими табу:

- Не використовувати можливості батьків в особистісних інтересах;
- Не засуджувати батьків;
- Не принижувати гідність дитини;
- У спілкуванні з батьками не торкатися особистісних тем, що стосуються життя родини тощо.

Норми-рамки визначають межі допустимої вільної дії педагога. Водночас вони містять у собі збуджувальну силу активної діяльності. *Норми-рамки* виконують функцію обов’язку і вказують: будь чесним, справедливим, шануй

гідність учнів, не чини зла. Вони містяться в реальних кодексах професійної поведінки. Наприклад, один із перших Кодексів моральної поведінки вчителя сформульований *Марком Фабієм Квінтіліаном* (бл. 35 – бл. 96 рр.), теоретиком ораторського мистецтва. Ось деякі з таких правил:

- Учитель повинен звертатися до емоційної сфери вихованця, збуджувати у нього позитивні почуття, заохочувати проханням, радіти успіхам разом з учнем, вивчати його індивідуальні особливості.
- Покарання принижує вільну людину. Нехай учитель викличе у собі батьківські почуття до своїх учнів і постійно уявляє себе на місці тих людей, які довіряють йому своїх дітей;
- Нехай він сам не має вад і не переносить їх на інших;
- Нехай суворість його не буде гнітючою, а ласкавість – розслаблюючою, щоб звідси не виникли ненависть або презирство.
- Нехай будуть тривалими бесіди про моральне й добре, адже що частішими будуть умовляння, то меншою буде потреба в покараннях;
- Нехай учитель не буде роздратованим і водночас не потурає тим, хто потребує виправлення.
- Нехай він буде доступним у викладанні, терплячим у роботі, більш старанним, ніж вимогливим.
- Нехай із бажанням відповідає тим, хто запитує, і нехай запитує мовчазних.
- На похвалу він нехай не буде надто скупим, але й не буде надто щедрим, оскільки перше відбирає бажання до праці, а друге породжує безпечність.
- Нехай він щодня скаже учням що-небудь таке, що у них назавжди залишиться в пам'яті [2, 61–62].

Норми-зразки не виконують примусової функції, а їх збуджувальна сила спирається на авторитет суспільної думки і самосвідомість, моральний позитивний вибір суб'єкта моральних відносин. Норми-зразки виступають своєрідною моделлю майбутньої поведінки педагога, спочатку у формі ідеалів, набуваючи згодом практичного характеру. Втілення норми-зразка у практичну норму професійної поведінки стає кінцевою метою моральної регуляції.

Всі норми педагогічної етики за своєю сутністю не є керівним інструментом діяльності вчителя, їх реалізація вимагає від нього душевної енергії, творчих сил, педагогічного такту, які дають змогу застосовувати ту чи іншу норму в конкретній ситуації. Конкретність норм педагогічної етики задається диспозиціями (інструкціями, рекомендаціями, заборонами), санкціями та конкретними умовами діяльності.

Аналіз педагогічних посібників, котрі висвітлюють проблеми етики, показав, що більшість дослідників для педагогічної професії вирізняють таку моральну норму, як любов до дитини. Вона наявна в системі педагогічної моралі кожної історичної доби.

До етичних вимірів педагогічної професії можна віднести і такі важливі моральні регуляції, як професійний обов'язок і відповідальність, совість та гідність, чесність і шляхетність. Їхня сформованість дає педагогові можливість уникнути або звести до мінімуму моральні суперечності між: належним і сутнісним; свободою і необхідністю; волею і розумом; розумом і почуттями та ін. Адже саме визначені категорії презентують рівень моральної регуляції поведінки вчителя, без них неможлива реалізація будь-якої педагогічної технології, функціонування навчально-виховних систем.

Етичні виміри педагога віддзеркалюють його систему суб'єкт-суб'єктного ставлення до сутності власної професії, до учасників педагогічної взаємодії, впливають на формування відповідних установок. А саме:

- на учня як на самоцінність, на розуміння його особистості, готовність до співпереживання, визнання значимості його внутрішнього світу;
- на педагогічну діяльність як засіб розвитку учня, створення емоційно-сприятливого тла навчання, гнучкість і доцільність методів впливу;
- на себе як суб'єкта гуманістичних перетворень, інтерес до професійного і особистісного самоаналізу, віра у власні сили, прийняття себе;
- на педагогічний колектив як творче співтовариство, бажання допомогти іншим і за необхідності звернутися за порадою до колег.

Зазначене дає підстави вказати на поліфункціональний характер етики у професійній діяльності педагога. А саме виокремити такі її важливі функції: регулятивну, пізнавально-інформаційну, культуротворчу, оцінювально-орієнтовну, організаційно-виховну, мотиваційну та інші.

Таким чином, в умовах реалізації нової парадигми освіти, суть якої визначається процесом гуманізації, через професійну етику педагога як форму його морального ставлення до педагогічної діяльності і її учасників, трансформуються духовні та культурні цінності, що мають інваріантний характер, відбувається гармонійний розвиток школяра як особистості. Регуляція професійної поведінки учителя на засадах етики сприяє ефективному розв'язуванню ним суперечностей у навчально-виховному процесі, подоланню конфліктів, пошуку нових шляхів власного самовдосконалення і самореалізації.

1. Зеленкевич Я. Ф. Вільна школа (її ідеї й здійснення в практиці) / Я. Ф. Зеленкевич // Учитель. – Р. XXV. – Львів, 1912/1913. – Ч. 11–12. – С. 338–40.
2. Квинтилиан М. Ф. О воспитании оратора // Хрестоматия по истории педагогики : В 4-х томах / Под общ. ред. С. А. Каменева. – Т. 1. Античный мир. Средние века. Начало нового времени // Сост. И. Ф. Сладковский. – М. : Гос. уч.-пед. изд-во, 1935. – Т. 1. – 656 с.
3. Наумчик В. Н., Савченко Е. А. Этика педагога : учеб.-метод. пособие / В. Н. Наумчик, Е. А. Сладковский. – Минск : Універсітэцкае, 1999.
4. Роль педагогічної етики у професійній підготовці сучасного вчителя : Матеріали Всеукраїн. наук.-методичн. конф. / Ред. В. О. Огнев'юк. – К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2008.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти томах // В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 5. Статті.
6. Сухомлинський В. О. Як виховувати справжню людину // О. В. Сухомлинський. Вибрані твори : В 5 томах. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2. – С. 149–416.

L. Khoruzha

ETHICAL ASPECTS OF PEDAGOGICAL PROFESSION

The article reveals the theoretical analysis of the ethical aspects of the profession of pedagogue, shows its deontological principles. During the process of investigation the emphasis has been put upon the leading professional and personal moral qualities of the modern teacher.

УДК 371.124:33

Бахтіярова Х. Ш.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ БАГАТОРІВНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ У ТЕХНІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Статтю присвячено розгляду проектування моделі багаторівневої підготовки майбутніх інженерно-педагогічних кадрів. Докладно проаналізовано питання методології, закономірностей, принципів побудови сучасної моделі підготовки майбутніх інженерів-педагогів.

Актуальність дослідження

Реалії сучасного життя, соціально-економічні умови, глобальні соціальні зміни зумовлюють необхідність підготовки вчителя, відкритого до вимог суспільства, сповненого довіри до своїх можливостей і потенціалу, здатного усвідомлювати залежність результатів своєї діяльності від власної компетентності, приймати рішення стосовно дії та вчинків.

Головна мета вищої педагогічної освіти – розвиток і формування особистості майбутнього вчителя, його творчої індивідуальності, високого рівня професійної компетентності та загальної культури. Процес професійної підготовки майбутнього педагога складний і динамічний. На нього впливають як усталені чинники, так і нові, спричинені реаліями сьогодення. Форму-

вання фахівця-педагога в умовах оновлення всіх сфер суспільного життя потребує врахування тих змін, що їх сьогодні зазнає освіта.

Нові вимоги до професійної освіти виникли у зв'язку з реалізацією Концепції розвитку професійно-технічної освіти, проекту Закону України «Про виховання дітей та молоді», Закону України «Про вищу освіту», Закону України «Про професійно-технічну освіту», основних напрямів реформування професійно-технічної освіти України.

В умовах конкуренції зростає необхідність у підготовці компетентних інженерів-педагогів, які б, поряд з хорошими техніко-технологічними знаннями, добре володіли методикою їх передачі учням та робітникам, розуміли загальну стратегію виховання професіоналізму та професіонала.